

Ubojstvo Muzja
I. Poginulo, koga
bos. Tragično. Čaga
Mubn y Zennu

SJEĆANJA NA BORAVAK U LOGORU JASENOVAC

Za vrijeme kozarske ofanzive juna - jula 1942 godine, zarobljen sam i kao dječak od 13 godina skupa sa ostalim golorukim narodom ispod Kozare otjeran prema Bosanskoj Gradišci. Nitko nije ni slutio šta nas na tom putu čeka. Kretali smo se prešnjavom cestom koju smo više puta morali napuštati i zaobilaziti iskopane rupe, koje su partizani i narod napravili radi obrane od tenkova. Kroz Bos. Gradišku smo brzo protjerani i prešli preko Save u Staru Gradišku. Prolazili smo pored samog ulaza u logor. Na tom ulazu ustaše su odvajale sve punoljetne muškarce i gonile ih među zidine. Mnogi reditelji su posljednji put bacali pogled na volovska ili konjska kola koja su bila natovarena najmušnijim prtljagom iz koga su virile nevine glave njihove maloljetne djece. Suze su nečujno klizale niz obraze. To su bili u većini slučajeva posljednji pozdravi na svojim najmilijim. Kolona je prošla Staru Gradišku, ali više u njoj nije bilo punoljetnih muškaraca, osim nekoliko iznemoglih staraca i par ljudi slučajno ostalih sa nama nejakim. Kretali smo se lijevom obalom Save - uzvodno, uz pratnju ustaša, prema Jasenovcu. Ne sjećam se više koliko smo proveli noći pored Save i Struga, ali znam da smo za nekoliko dana stigli u pusto selo Jablanac. Bilo nas je mnogo i svi se nismo mogli smjestiti u kuće, te smo bili napoljupod na brašnu napravljenim kolibama i u kolima. Tu su nas zadržali oko dvadeset dana. Za to vrijeme zalihe hrane je nestalo, pa je počelo i pravo gladovanje, ali još nam nisu bili oduzeli stoku, pa je svaki dan netko koe vola ili kravu i dijelijo meso. Tako smo se prehranjivali.

Jednog dana u Jablanac je došla neka komisija Crvenog krsta i posipala djecu do dvanaest godina. Svako dijete je dobivalo karticu o vrat sa osnovnim ličnim podacima. Nastao je drugoga dana strašan prizor. Djeca su oduzimana od majki i trpana u kola kao bundevo. Logorom se razlijegao vrišak ojadjenih majki. Izgledalo je kao da i zemlja i nebo jadikuju.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

AB 209-016-058

Plać majki i djece nije omekšao ustaška srca. Otjerali su kundačima majke i krenuli kolonu maloljetnih prema Jasenovcu. Dugo se čuo plač nevine djece kroz koji se najviše isticao vapaj: - Mama, ne daj me: - Ako je neka od majki pošla za kolima, bila je izudarana kundačima. Drugoga dana ustaše su pokupile svu mušku djecu od dvanaest do petnaest godina starosti. Scena se ponovila. Većina od te djece nikada više neće vidjeti svoje roditelje.

U toj grupi sam i ja bio. Bilo nas je oko četiri stotine. Na put su nam ustaše obećavale da ćemo dobiti dobru hranu i bombone. Govorili su nam da idemo na zanat. Na večer, istoga dana, stigli smo u logor Jasenovac. Bili smo gladni i rado očekivali obećanu večeru, ali od toga ništa. Popisali su nas i otjerali u jednu nedovršenu zgradu da noćimo. Prostora malo, a nas mnogo, tako da smo sjedeći spavali. Sanjajući hljeb dočekali smo zoru. Nađali smo se bar doručka, ali je izostao. Tek oko dvanaest sati dobili smo neke neslane supe bez hljeba. To je bio prvi logorski obrok.

POKUŠAJI BJEGSTVA

Hljiče obroka sjedili smo na nekom nasipu blizu kuhinje, kada me je moj polubrat Jefto Ivanović iz Gornjih Podgradaca pozvao na dogovor sa još nekoliko rođjaka. Bilo nas je četiri ili pet (ne sjećam se tačno). Znam samo sigurno da je osim mene i Jefta bio i Jovan Ivanović. Jefto nas je negovorio da odmah bježimo iz logora. Mi smo bili za to dok malo više ne izvidimo i upoznamo okolinu. On je ostao uporno pri svojoj odluci. Razdravio se s nama i otišao. Više Jeftu nismo vidjeli. Smatrali smo da je bjeg uspio pošto se on nije vratio. Nismo ni pomišljali na mogućnost da je poginuo. Odlučili smo drugi dan da i mi pokušamo sreću. Pošli smo u isto vrijeme nas trojica: Radojica Pejić, Milan Šinik i ja. Djetinjski navivno, krenuli smo u sred dana pravo na glavnu kapiju. Priključili smo se nekoj grupi logoraša koji su potjerani na kosidbu u selo Blaku. Ustaše su njih izbrojili i propustili, a nas vratili natrag. Uvidjeli smo da tako ne ide, pa smo sledeći dan u isto vrijeme izašli na cestu kod ekonomije i pošli prema selu Košutarica. Dio ceste je prolazio kroz logor, ali na obe strane su postojale jaka ustaške straže, koje su sa visoko izgrađenih izvidnica neprekidno budno pratile svaki pokret

logoraša. Mi od toga pogleda nismo ni bježali, jer smo htjeli lukavstvom da se izvučemo. Kada smo bili pred izvidnicom, zaustaviše nas ustaše s pitanjem: "Kuda ste pošli?" Pokušali smo da ih prevarimo da smo mi rodom iz Košutarice, te da smo bili u selu Jasenovac kod svoje rodbine, pa da se vraćamo kući. Nisu nam pomogli ni izmišljena imena i plaš. Vratili su nas natrag. Slijedio je novi poduhvat. Slijedećeg dana smo ponovo izašli na cestu, pa na obalu Save i pokušali da krišom prodjemo ispod izvidnice. Prošli smo izvidnicu i udaljili se nizvodno od nje oko stotinu metara. Tada nam je srca sledio strašan uzvik: - Stoj! - Stali smo i okrenuli smo nekoliko ustaša kako nas nišane iz pušaka. Nije se imalo kuda. Pred nama na stotinak metara je drugi bunker sa ustaškom posadom, desno Save duboka i velika, a mi nejak. Desnom obalom Save novi red bunkera, lijevo - logorska žica. Sekundi prolaze. Mi stojimo. Munjevito misli jure kroz glavu. Lijevo se nema kuda - žica. Pođemo li naprijed - smrt. Uskoćimo li u Savu - smrt od vode ili ustaških metaka. Ako se vratimo možda nas ipak neće pobiti. Vratili smo se. Dočekli su nas sa kundacima. Svi smo dobili po nekoliko udaraca. Radali smo slušajući psovke. Nazivali su nas partizanima. Poslije tuče postrojiše nas pred izvidnicom i trojica ustaša su puškama uperenim u naša leđa, potjeralaše nas pred "Zapovjedništvo". Predali su nas ustaši Dragani Bonzi i izvjestili ga da smo pokušali pobjeći. Ošamario nas je po nekoliko puta, a onda uhvativši za dva prsta grkljan počeo nas je daviti. Poslije mučenja naredio nam je da ga čekamo do noći i otišao. Čekali smo ga neko vrijeme, a zatim pobjegli u unutrašnjost logora, ne pokušavajući više bjekstvo.

NA ZANATU

Drugoga dana po dolasku u logor ustaše su odvojile nas stotinu dječaka koji smo završili osnovnu školu i rasporedile na razne zanate. U logoru su postojali ljudi svih mogućih profesija. Nisu pitali šta bi tko želio da bude,

nego su sami, pogledavši nas, određivali tko će na koji zanat. Kad sam ja naišao jedan je rekao : - Piši ovoga za briču - Tako sam ja postao brijački šegrt. Bio sam jedan dan u centralnoj brijačnici, a onda me majstor odveo na oiglamu. Na oiglani jebila brijačnica u jednoj prostoriji zajedno sa bravarijom. U toj prostoriji su radili jedan briču i dva bravara. Tako sam ja "mogao" da učinim dva zanata. Majstor mi je bio Bosanac Milan iz Grubišnog Polja od Daruvara. U Drugoj polovini noći radili su bravar : Milinarić Stjepan i Herman Štajin. Tu smo radili i spavali - Tako smo provodili dane - majstor me je odmah usposlio. Dao mi je staru britvu i kažiš sa zadatkom da oštirim. To je trajalo satima. Kada bi došao koji " Kušterija - logoraš, ja sam sapunao. Majstor je bio uporan, nije dozvolio da stojim, ako nije bilo " kušterija ", morao sam neprekidno oštiriti britve. Postavljao mi je razne zadatke. Želio je da me što prije nauči raditi, u čemu je i uspio, pa sam mu uskoro postao " desna ruka ". Tako je počela moja " brijačka karijera ". U to vrijeme nadzornik na oiglani bio je neki ustaša Metlaš Rajko. On me je svakodnevno progonio svojim " Učenjem " kako treba da dočekujem " Kušterije ". Tako su tekli dani bijede, gladi, poniženja i smrti. Često puta sam bio predmet izmijavanja ustaše Rajka Metlaša, koji mi je namjerno pričao kako je pregao Kozaru i kako na Kozari nitko nije ostao živ.

LIKVIDACIJA DJECE

Djeca koja nisu bila raspoređena na zanate u jesen 1942 godine su likvidirana. To se desilo ovako: Odvojeni su jači, njih oko stotinu, i odvedeni na rad u Bosnu. Oni su po čistim selima brali voće i vršili ostale lakše radove za ustaše. Ostatak od oko dvije stotine djece jedne večeri je nestao. Po logoru se pričalo da su te večeri pobijeni. Vidjeli smo ih u suton potpuno naga u jednoj livadi kako skakutu, da bi se zagrijali, jer su noći postale hladnije. Bilo je to posljednje skakutanje, posljednji šagor, posljednji dan, posljednji osjećaj hladnoće. Vjerovali su u život. Nisu se osjećali krivina. Odbijali suorne misli iz svojih glava ali nisu mogli razumjeti zašto im ustaše oduzeše odijela. Oni nisu znali da su za ustaše njihova odijela mala, seljačka izlizana, zakrpana i već dotrajala odijela više vrijedila nego njihovi životi. Ne, to oni nisu znali, a tako je bilo.

Kada se vratila ona grupa djece, što su išli na rad, doživjeli su istu sudbinu. Likvidirani su.

Ostalo nas je stotinu na "zanatima" sve do kasno u jesen. Onda su ustaše izgleda došli do zaključka da nas je previše ostalo, pa su riješili da smanje taj broj. U logoru je ljeti bilo mnogo više zatočenika nego zimi. Ljeti smo im bili potrebni za rad, za zimu kada je bilo manje posla, jer nije radila oiglasa i ekonomija, višak radne snage su jednostavno likvidirali. Na proljeće su iako nabavili radnu snagu. Iz ustaškoj računici djece je ostalo suviše, iako su većinu do tada bili uništili.

Naredili su jedne večeri da se postrojimo. Ustaški oficir je išao pored stroja i pojedinačno postavljao pitanja - gdje radimo i na kakvom smo znanstu. Poslije ta dva pitanja donosio je odluku. Odluku o životu ili smrti. Rastavljao nas je u dvije grupe. Znali smo da jedna grupa ide u smrt, a druga ostaje, ali nismo znali koja. Čekali smo rasplet. Već se smrklo, kada je ustaša izvršio selekciju, a onda je naredio grupi u kojoj sam ja bio da idemo na svoja radna mjesta.

Četrdeset šest naših drugova je te večeri nestalo. Ostalo nas je još pedeset četiri. Sutradan pred noć došao je jedan ustaša i odveo nas četrnaest iz grupe, te odveo pred zapovjedništvo. Iz logoru se toga dana pričalo da treba ostati četrdesetero djece. Navečer se ta priča pokazala ispravna i nas četrnaest je bespomoćno čekalo nekog krvnika da nas vodi na gubilište. Nismo imali kuda iako smo znali da idemo u smrt. Piekao nitko nije. Postali smo imuni prema svemu. Sasa više u našim očima nije mogla da se pojavi. Nekoliko mjeseci gladovanja i drugih patnji učinilo nas je vrlo ozbiljnih. Prerano smo "Ostarjeli". Znali smo da onih četrdeset naših drugova čeka ista sudbina, iako će, istina živjeti nešto duže od nas, ali će zato i duže patiti, a naše patnje će te večeri prestati za uvijek.

Sutjeli smo. Svaki je bio okupiran svojim mislima. Pred mojim očima se kao prividjenje pojavio lik majke i oca, zatim brata i sestre. Eto, oni su tu, ja ih gledam i pozdravljam se s njima. Oni plaču, a ja ne. Pred očima se zatim pojavi rodna kuća, riječica Bukovica, livade piteljci, i živice - čitav rodni kraj. Opraštao sam se sa svim.

Dugo sam čekao pred zapovjedništvom dok nas jednom, ne znani ni danas mašto, vratiše nazad na radna mjesta. Tako me te večeri ostadohmo među živima. Nisu nas više tražili i ostalo nas je pedeset četiri dječaka.

Život na kakav je bio tekao je dalje. Šta se tiče logorske hrane ona je bila vrlo siromašna. Primali smo tri obroka dnevno, a hljeba deset dekagrama. Za doručak smo primili nekakvu supu. To je bila obična, malo posoljena topla voda i u nju ubačeno mekinja. Teško je bilo dočekati ručak. Za ručak smo dobivali deset dekagrama hljeba i nekog variva - najčešće repe, pure i bundeva, a redje: Graba, kupusa i krompira. ponekad je u obroku bilo i konjskog mesa - Večera je bila slaba, skoro kao i doručak.

Zbog neprekidnog gladovanja jeli smo svašta što bi se moglo naći na smeću blizu kuhinje: kosti od konja, repove od bundeve i razne druge otpatke. Malo je nevjerovatno, ali tačno da su pojedini logoraši iz ljudskog izmeta vadili neprerađena srna hraba, prali ga i jeli.

III C

Svaki preživjeli jasenovački logoraš kada čuje za III C, vjeruje da mu se i danas diže na galvi kosa. Stravični III C. To je bio logor pod vedrim nebom unutar - radnog logora, samo odvojeni bodljikavom žicom. Bio je dug oko čezdesetak metara. U tom malom prostoru zatvorili su veliki broj ljudi. Spavali su pod vedrim nebom. Hljeba nisu dobivali, a i hrana i m je bila slabija nego naša. Svako jutro iz logora III C iznosili su po desetak mrtvih koji nisu dočekali zoru. Osim toga ustaše su ih maltretirali mnogo više nego nas.

Obično su na tom malom prostoru nagonili ljude da trče u krug, a oni bi stajali sa strane i kako koji nailazi udarali ga. Pali je takve njihove " Priručke ", ostajalo je po nekoliko mrtvih logoraša.

NASAMARENJE USTAŠE

Negdje u ljeto 1943. godine nas desetak dječaka iz grupe " Djeca " je vođeno svake jutro u šumu pored Save niže sela Kočutarica da beremo mahovinu sa hrastova i nosimo u logor. S nama je bio i Salim Resulović iz Sarajeva, naš učitelj i grupovodja. On nam je porremeno držao neke predavanja. Kada smo se jednoga dana vraćali sa punim vrećama mahovine, naš učitelj upoznavši se već dobro sa ustašama, uspio je da ih prevari i pobjegne. Rekao im je da ima preko Save u Bosni zakopanu veću količinu zlatnika koje je pronašao koje jesu sačuvane u nekom kaputu. Pohlepa ustaša je bila veća od opreznosti i jedan od njih je sa Salimom pre napolivao Savu da " nađu " dukate? a vraćao se bez zlata i Salima. Svoj bjes su iskalili na nama. Tukli su nas kanda-olima i tjerali da trčimo pod teretom vreća s mahovinom.

VJEŠANJE KOMUNISTA

U jesen 1944. godine ustaše su objesili dvadeset i jednog komunistu koji su sačinjavali partijsku ćeliju u logoru. Komunisti su najprije stahovito izmučeni u samici, a onda su kao živi kosturi izvedeni na vješanje. Mi smo bili svi postrojeni u polukrug oko vješalakoja su za tu priliku napravljene. Čekali smo dolazak osuđenih na smrt. Nismo znali o čemu se radi i tko će biti obješen, ali smo bili sigurni da vješala nisu usalud napravljena. OD Zapo- vjedništva između baera i malog vještačkog jezera pojavila se kolona osuđenih u pratnji ustaša. Sporo su se kretali. Bili su do te mjere izmučeni da su jedva dizali noge na kojima su zveckali lanci. Stigli su . Dvije desetine živih kostura stajalo je pred malom binom koja je napravljena za tu priliku i čekali pogubljenje.

Ustaše su počele da čitaju optužbu i presudu. Optuživali su ih da su pripremali oružanu pobunu logoraša i da su imali pripremljeno oružje sa tu svrhu, da su održavali veze sa partizanima itd. To je bila optužba, a smrt vještanjem osuda. Počelo je vještačenje. Ispred stolice na kojoj je stajao logoraš sa otvorenim vratima, čekaše ustaša naredjenje da ga smakne. Dávali su poslednju riječ osuđenima i oni su govorili. Začudo, njihov govor bio je glasan, istina ne kod svih. Neki nisu rekli ni riječ. Čudili smo se otkuda im to moglo govora. Oni su je imali.

Jedan mladi čovjek sa koga se pričalo da je sekretar partijske ćelije dugo je govorio i opprilike rekao ovo: - Drugovi logoraši, mi danas ginemo zato što smo pokušali doći do slobode. Ovi krvnici su nas izveli pred vas da bi vas nastrašili. Ne plašite se smrti! Organizujte se i spremajte se. Ne čekajte od njih milosti, jer oni dijele samo smrt. Možda će vas još česta preći kao mi, ali ne kolebajte se! Končano će to uspjeti, morate uspjeti!

Poslije toga, logoraš se namizao i poviče: - Vještačite, izrodi krvavog naredba - Stolica je smaknuta. Onda se stisla oko vrata, ali je osmeh na licu toga komuniste ostao. Osmeh koji nam je ulijevao snagu, nadu i uvjerenje odnosno uvjeravao nas u pobjedu. Njegove riječi su se šapatom prenosile i prepričavale po logoru smrti. Ustaše su ga prvog skinule sa vještala. I smrtav im je smetao.

SUDAR SA PIŠILIJE

Čovjek zvjerka. Tako su logoraši zvali zapovjednika logora - ustaškog bojnika Pišilija. Stvarno je i bio zvjerka. Porijeklom je Hrvatin, bio je niskog rasta sa crnim brkovima i oštrim pogledom. Naročito je volio da trči logoru s ciljem da uhvati nekog logoraša da ne radi ili da nije na svom radnom mjestu, pa bi ga onda maltretirao, a u većini slučajeva i streljao. Poslalo ga je nekoliko ustaša. Čim bi on izašao iz kancelarije, logoru se prenosi jedna jedina rečenica: "Pišili". Svaki logoraš je znao šta to znači. Jurio je na svoje radno mjesto i brže radio.

Pišili je imao običaj, kada bi uhvatio nekoga da ne radi da malo s njim razgovara, a onda bi ga uputio na rad. Sve je izgledalo normalno i prijazno dok logoraš ne pođe od njega, a onda se vojnik hvatao za pištolj i s leđa pucao u logoraša. Ubivši ga, mirno je kretao dalje u lov na ljude. Jednom prilikom nisam bio na svom radnom mjestu u brijačnici nego u šupi za sušenje orijepa, kod nekog mog prijatelja - slavonskog partizana kome sam često recitovao partizanske pjesme, a koji je istovarao orijep iz vagončića. Odjednom se čula zveka točkova po uskim tračnicama, a zatim je dojurio zatočenik sa vagončićem sav usplahiren i povikao: - Pišili č - Točario sam da što prije signem u brijačnicu. Na kraju šupe krenuo sam pod pravim uglom prema radnom mjestu i toga momenta s nekim se sudario. Pao sam i pogledao sa zaprepaštenjem u Pišilija koji je više mene stajao. Nisam imao snage da se dignem, nego sam ukočena pogleda očekivao pokret njegove ruke prema pištolju. Zapovjedio mi je da se dignem, upitao gdje radim i rekao mi da idem. Pošto sam od njega, ali mi se činilo da ne idem po zemlji. Očekujući kada će mi metak prosvirati kroz glavu, činilo mi se da lebdim u vazduhu. Težalo je načiniti desetak koraka i začu se izvući zgrada. Deset dugih koraka. Samo da mi je stići do zida da uhvatim saklon. Idem. Očekujem metak. Konačno stignem u saklon i duboko udahnem ponoslivši: - Eto, ostaoh i sada! -

JEZIVE NOĆI

Zimi 1944/45 godinu ustaše su svake noć navečer obilazili barake i sve druge prostorije u kojima su spavali logoraši, dizali ljude iz postelja te ih odvođili i ubijali. Nikada se nije znalo tko će dočekati živ zoru. Stravične noći su prolazile, a nas je bilo sve manje i manje. Obično su išli u grupi po trojica najslabijih krvnika. Ujicali su u prostorije gdje mi spavamo, palili svjetlo i zahtjevali da otkrijemo glave. Zatim bi nastala odabiranje. Nisu pitali nikoga ništa nego bi jednostavno posmatrajući nas dizali nekog zatočenika sa riječima: - Daj se č Ti nam se svidjao! Čovjek bi se bez riječi digao i počeo sa njima.

Strašne su to bile noći. Jesivo je bilo slušati bat ustaških ockula ispod naših prozora. Svaki šum oko zgrade je ledelo naša srca i smustavljao dah. Sistematski su nas uništavali i psihički i fizički. Jedne noći iz naše sobe Hermana Štajna. Nakon par dana odvedoše iz susjedne hemijske radionice nekog malog Jevreja. Njegovo jadikovanje je više nego strašno zvučilo parajući jesivu logorašku tišinu. Nisu mi pomogli opravdanja da je dijete i da nije ništa kriv. Malo je, ali usalud. Odveli su ga u smrt. Tada sam pomislio da kupa dijecu i da će svakoga momenta doći po mene. Umirali su me Stjepan Milinarić i Dalpontantun, obojica iz Daruvara.

LICVIDACIJA ŽENA

U istočnom dijelu logora postojale su dvije velike zgrade. Njih su izgradili logoraši. Bile su odvojene od radnog logora bodljikavom žicom. To je bio ženski logor. Mi s njima nismo dolazili u dotir, ali se dalo zaključiti po mnogo čemu, da su uslovi života bili isti kao i kod nas.

U suton 20 aprila 1945 godine potjerane su sve žene oston pokraj našeg logora i prebačene skelom preko Save u Gradinu. Duga kolona žena kretala se prema Savi pod jakim prahnjom ustaša, koji su ih tukli kundacima vičući "Brže, brže! Ne obraćajući pažnju na njihove udarce, kao da ih to nije bolilo, žene su pjevale. Znale su da idu na smrt i svojom pjesmom su prkosile ustašama. Dugo smo slušali njihovu poslednju pjesmu koja je do nas dopirala preko Save iz sela Gradine, a zatim je sve umuklo.

Ni jedna žena iz jasenovačkog logora nije ostala u životu, izuzev nekih koje su ranije na šoblu ili samjenu za njemačke zarobljene i ustaške oficire otišle iz na slobodu.

BJEKSTVO

4

Pred samu noć 21 aprila 1945 godine ustaše su nam naredile da se svi sa najnužnijim prtljagom postrojimo pred zapovjedništvo. Kako je koja grupa dolazila odmah je tjerana prema ženskom logoru, tj. u pomenute velike zgrade. Čitav muški logor je bio te večeri zatvoren u jednu dvospratnu veliku zgradu. Na svim ulazima vratima postavljena je straža.

Te noći smo očekivali najgore. Ustaše su povremeno ulazile u zgradu i odvodile sve utjecajnije ljude. Pred samu zoru probudile su nas strašne eksplozije. Pogledali smo kroz prozore i imali šta vidjeti. Naš logor je sav u plamenu. Zapalili su ciglanu, pilanu, lančanu, stolariju, obrtnu grupu, i sve barake u kojima smo spavali. Bilo nam je jasno da su i nama odbrojani sati, jer im više nismo potrebni za rad. Kad je svezulo radni logor nije više postojao. Ostalo je samo zgarisite. Kiša je padala kao da se nebo prevanilo. Budio sam se po prostiranoj sobi između logoraša ne bi li naišao na nekoga koji ima hrane. Mi više ne dobijamo ni ono siromašno logorsko sledovanje, pa smo svi gladni. Ispitujući gladen po prostorijama i nadajući se da ću negdje naći na poznatog logoraša sa hranom, do mene doprije velika vika iz jednog hodnika. Potrčah tamo i ugledah oko stotinu zatočenika kako nastoje da provale vrata višćića - Ura G Uparijed drugovi! Sjuboda ili smrt! - U zrak su dignute stismute pesnice sa ponekim malim nožićem. Vrata su ~~saka~~ zaškripala i otvorila se. Kao da jedan hitao, zatim kratka pauza, a onda ražali puškomitraljeza sa obližnjih bunkera. Staklo je pucalo po prozorima i cipalo po našim glavama. Počela je neravnompravna borba između iscrpljenih, gladnih, golorukih logoraša i do zuba naoružanih, debelih, sitih ustaša. Iz zgrade je izvirala živa rijeka ljudi i jurila prema kapiji pod stalnom mitraljezskom i puščanom paljbom. Trebalo je otvoriti velika vrata i otokljediti izlaz iz logora. Mnogi su padali pogodjeni ustaškim metcima, ali su ostali neustrašivo jurišali. Jurao sam na vrata i kroz kišu kuršuma potrčao kapiji što smo hrće mogli. Toga momenta logoraši uspijevaju prevaliti gvozdena kapija i prolaz je " Sjubodan ". Ispred bunkera na oko 50 metara na cesti leži jedan logoraš sa puškomitraljezom i tuče po ustaškoj posadi. Pokraj njega leži ~~mrtev~~ mrtav ustaša. Pod bunkerom na izlazu gomila mrtvih logoraša. Preko njih se mora gaziti.

Prolazim ispod bunkera. Ustaše izgleda više nemaju ručnih bombi da ih kao kruške spuštaju među logoraše, pa se lakše prolazi. Sava je ošivila. U njenim hladnim talasima pliva na stotine ljudi u želji da se dokopaju suprotne obale koja je značila slobodu. Ne uskačem u Savu, nego jurim preko polja nasijanog laševina i zgimulih. Idem prema Šumi. Ustaše uspijevaju da nam presjeku put, ali ih je bilo malo u odnosu na nas pa im to ne uspijeva. Gađaju nas kao zečeve. Približavamo se ~~rijekom~~ rijetkom streljačkom stroju. Pogodjeni mnogi padaju - ali nas još dosta ima. Ustaše bježe desno i lijevo. Jedan kurážniji ne sklanja nam se s pravca, ubija iznaše grupe jednog, drugog, trećeg. Stijemo do njega. Desetak ljudi se baca na njega i na livadi ostaje leš našeg protivnika. Jedan logoraš je neoružan - gađja ustaše. Dokopavamo se Šume, te nas više ne mogu gađjeti. Nas dvadesetak je u grupi. Trčali smo možda petnaestak minuta kroz Šumu i isbili na mali proplanak. Tu nas dočekuje rafal puškomitraljeza sa bunkera sa koga nismo znali. Neki padaju. Razbijamo se na sve strane. Trčim. Iznemadi se da sam potpuno sam. U pokretu sližam na kojoj se strani čuju pucnji, pa bježim suprotno. Kiša i dalje pada. Nailazim na riječicu Strug i gasim do vrata. Ne smanjujući tempo stižem na neke livade. Pucnji se slabo čuju, jer sam već daleko od Jasenovca. Ispred sobom vidim neli planinu i mislim da je - Presara. Očelnjem nailazak na Savu i Pripreman se za plivanje. Ali umjesto Save spazih pred sobom na oko hiljadu metara lokomotivu sa vagonima. Bilo mi je odmah jasno da sam otišao prema planini Banju. Na ivici Šume sam prvi put stao poslije dugog trčanja. Nailazio sam se na prostoru između Save i pruge Beograd - Zagreb i mjesta Jasenovac - Novaka - Okučani - Stara Gndiška, a Sava ta mjesta su u neprijateljskim rukama. Mislio sam da će ustaše iz svih pomenutih mjesta izvršiti opkoljavanje i pohvatati nas. Donosim odluku da se prebacim preko pruge u Banj. Tamo se nalazi selo Raklenica. Razmišljajući ako me posade iz bunkera i primjete misliće da sam neko dijete iz sela. Krećem prema pruzi zakladjujući se kraj živice. Izlazim na prugu i u tom momentu, iza nekoga srušenog vagona, pojavi se domobran. Upao sam mu pravo u ruke. Njega zbunjenoost je veoma kratko trajala. Na njegovo pitanje odakle dolazim, odgovorio sam da bježim od partizana. Pregledao mi je džepove i našao samo sliku majke koju sam dobio od u paketu i stalno

imao kod sebe. Slagao sam mu dase zovem Stipe Pranjić i da sam iz Dubrava kod Losanske Gradiške. Reveno me je u bunker kod ustaša.

Kada sam bio slobodan u čumi mislio sam da me mogu samo ubiti, a više nikada uhvatiti, ali se dogodilo baš ono čega se nisam nadao. Uхваćen sam i ponovo na ponovo bježenje je otpadala kao nemoguća.

Dan je, i ako bih potražio preko čistog prostora, siguran bih bio brzo pogodjen. Zato sam se odlučio na lukavstvo. Išao sam sa domobranom bunkeru dok su mi kroz glavu igrale razne misli vrtoglavom brainom. Čas sam mislio da mi nema nikakvog spasa i pred očima su mi se ponovo pojavili moji najmiliji, a čas su u meni buđila nada i vjera u život, te sam dobivao novu snagu. Stigao u bunker. Na sred sobe u bunkeru nalazi se sto a oko njega sjede četiri ustaše i kartagu, dok ostali posmatraju. Na stolu je velika hrpa lana.

Domobran me je zvao i rekao : - Evo, ovaj mali je pobjegao od partizana, prešao minsko polje i izbio na prugu. - Postavili su mi nekoliko pitanja: gdje, kada i kako sam pobjegao od partizana. Zanimljali su se kartagom, pa nisu mnogo obrađali pitanja na mene. Izgledalo je da su povjerovali u moju priču. Čak su mi dali da jedem. Osmislio sam se i najest. Sad bi se mogle odlučno bježati, ali sam usup u njihovo vanjstvo i njihovih izgleda da uspjeh nije bilo. Događajaji su išli meni u prilog. Poslije ručka istoga dana (22. 4. 1945 g.) predjelaš Nijemci u voz i sa sobom potragaše prugu. Ušlaše dobiše naredenje da idu u Gornje Ražice. Izvedoše i mene sa sobom. Išli smo cestom prema Ražicama, koja je izgledala kao mravinjak, jer su se sve moguće vrste neprijatelja i izdajnika pomiješale i bježale prema Zagrebu, progonjene od Narodno-oslobodilačke vojske. U autu smo stigli u Gornje Ražice.

U DOMU JIJA RAVIĆA

Moj pratilac me dovede pred nekog zantovnika, koji me u polukrugu malo propita, a zatim ustaši naredi da me smjesti negdje na spavanje. Ova me dovede¹ leću Pavla Rabića, koji me primi na konak, a stara baba Jula začeli da ostanem kod njih. Ustaša se složio da ostanem kod baba, a to je za mene značilo ostati u životu. Stari Pavle i baba su bili jako ljubazni prema meni. Dobio sam bogatu večeru i otišao na spavanje. Kad sam ustao više nije bilo ustaša koji su me doveli, nego su došli Nijemci. Nitko nije znao tko sam. Oni su me uhvaćani zvali Stipom, a kad bih im bio okrenut leđima i zamišljen, morali su se nekako pita da me zovu, dok bih se ja sjetio i odazvao. Više mi nikakva opasnost nije prijatila, pa sam odlučio da u toj kući dočekam partizane, iako sam mogao da bijegnem kad god hoću, jer me više niko nije čuvao. Nisam poznao taj kraj i biježanje bi bilo opasno i lutanje. U S. jicima sam ostao od 22 do 28 aprila 1945. godine, a partizani su nas oslobodili 26. - 28. aprila navečer. Bio je četvrtak. Nijemci su se povukli prema Zagrebu pred samu noć. Povlačeći se jedan Nijemac je trčao kroz Pavlovu baštu braneći se puškom od psa koji ga je napao. Posmatramo kroz prozor scenu, a stari Pavle progovara. Ono i naši psi mrze Nijemce.

Noć je. Nijemaca više nema, a partizani nisu došli. Halazimo se na nišijoj zemlji. Očekujemo svaki čas oslobođenoce. Stari p Pavle i uhvaćani su uplašeni. Neprijateljska propaganda je tako prikazala partizane, da -su ih sa strahom očekivali. U mojoj glavi je urez od uzbuđenja tako lupalo da mi se činilo da će iskočiti. Nisam više mogao da izdržim, a da ne kašnem ko sam. Bona je doprinijelo držanje uhaćana i konstatacija starog Pavla, da i naši psi mrze Nijemce. To što sam očekivao partizane svakog momenta, riješio sam da se otkrijem. Halazio sam se u kuhinji sa babom Julom koja mi se učinila najprikladnijom ličnošću kojoj se mogu povjeriti. Govor sam razgovor koji je otprilike takao ovako:

- Jesam li ja tako, ovih dana bio sumnjiv?

- Nisi Stipe?

- Ekle, ja nisam Stipe!

- Ti si rekao da si Stipe - (rekla je baba i začudjeno me pogledala), a ja sam nastavio: - Ja nisam Stipe Franjlo, nego Ilija Ivanović. Nisam pobjegač od partizana, nego od ustaša iz Jasenovca.--

Kada sam te riječi izgovorio, religioznošću je kleknula na pod i počela se moliti bogu. To izvrišćalo molitve, ustala je poljubila me nekoliko puta i ostila u druge prostorije gdje je bio stari Pavle. Zatim su se svi skupili oko mene pitajući me kako da dočekam partizane. Otkriveno da sam skoro tri godine bio stalno gladan u logoru, mislio sam da je cijeli svijet gladan, pa i partizani. Rekao sam ulaznicima da pripreme jela i piće, što su oni odmah učinili. Dva spojena stola bile su gotovo bogato postovljena raznovrsnom hranom i pićem. Piće je bilo čak i u čaše šaljivene piće, sve je bilo spremno za doček partizana.

Čekali smo. Vrijeme je prolazilo, a partizani se ne pojavljuju. Postao sam nestrpljiv. Negdje oko jedan sat poslije pola noći, čestu zakrči silna vojaka. Gledan kroz prozor iz neosvijetljene sobe i primijetivši da tvojaka nosi šajkače. Prije par dana vidio sam četnike u šajkačama kako bježe skupa sa Nijemcima. Strahovao sam Korda sobe zašto se prerano otkinje u tom momentu jedan vojnik osvijetljen slabom mjesečinom okrenu glavu prema prozoru koji viri i na njegovom čelu sinu petokraka zvijezda. Bljesak petokrake ne je ispunio neopisivom radošću. Povikao sam na sav glas - Partizani! Sloboda!

Tada pred kućom noćke je pozvao Pavle i on se javi. Udjele partizani. Mi ih pozdravismo i pozvamo na nama. Objeli su se stolove i pričali nam o borbi. Ja sam sjedio jednom partizanu na koljenima. Dao mi je par čaša vina i više noćke šta se dogodilo. Bio sam pijan. Ujutro sam se probudio u modernom krevetu sa čistim kao onijeg bijelim čaršafima. Nitko me nije budio. Sutra Jula je oprezno ulazila da me ne probudi. Pitao sam se da li je to stvarnost. Da li je moguće da sam doživio i to da neko polako otvara vrata radi mog sna. Kakva suprotnost od onih jezivih noći iz Jasenovca.

U Rajčicama sam ostao još dva dana i 28-og aprila krenuo
kući. Istoga dana navečer oko devet sati stigao sam u voljenu
rodnu kuću. Imenadih sam majku, brata, sestre : Veselju nije
bilo kraja.

ILIJU IVANOVIĆ

Za arhiv B. Z. uka
matični izvešt ovl
Ivanović' Mator' Mator' (sestra Ilija)

Marković' Mator'
ul. Brat' Prola 16
Mator' Mator'